

ОБОДРИТСЬКЕ КНЯЗІВСТВО НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПОЛІТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (30–60-ті рр. XII ст.)

Микола Рудь

OBODRIT PRINCIPALITY AT THE FINAL STAGE OF POLITICAL INDEPENDENCE (30–60-ies OF THE 12th CENTURY)

Mykola Rud

In the article on the basis of German and Danish chronicles to the XII – early XIII centuries, the key problems of the historical development of the Obodrites at the final stage of their political independence (30-60s of the XII century) are analyzed. The research is based on the principles of historicism, scientificity and authorial objectivity, as well as on the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization, comparison) and special-historical (historical-typological, historical-systemic) methods.

It is noted that the main milestones of the final stage of the political history of the Obodrit state were: the construction of the Siegeberg fortress (about 1134), the annexation of the tribal territories of the Wagri and Polabs in 1138–1143, the crusade against the Polab-Baltic Slavs in 1147, the final liquidation of independence actually encouraged in 1160.

The author concludes that the end of independence Obodrit state peace agreement ended in 1166, concluded between the Saxon Duke Henry the Lion and obodrit Prince Prybyslav under which the latter returned Obodrit principality, except fortress Zwiryn of the beast, which was to leave but Huntselinu. Since then, Prybyslav has been a vassal of the Saxon duke. By accepting Christianity, he was forced to promote the Christianization and German colonization of Obodritia, which is gradually losing its Slavic character. There is a process of full integration of these lands into the economy, politics and ideology of medieval Germany.

Keywords: Obodrit principality, baltic obodriti, wagry, polaby, warny, Knut Lavard, Niklot, Vratislav, Prybyslav.

Історична доля північно-західної гілки полабсько-прибалтійських слов'ян-ободритів, що прославились у X–XII ст. своїм мужнім протиборством німецькому «Дранг нах Остен», здавна привертала увагу істориків-славістів. Не втратила вона своєї наукової актуальності і понині. Свідченням цього є поява останнім часом низки наукових публікацій, присвячених цьому західнослов'янському народу, котрий зазнав наприкінці XII ст. насильницької германізації і зник з історичної карти Європи.

Як відомо, джерельна база дослідження історичного розвитку Ободритського князівства у XII ст. досить бідна. В основному це німецькі і данські хроніки даного періоду. Насамперед «Слов'янська хроніка» Гельмольда (1117–1177), а також «Діяння данів» Саксона Граматика (1140–1208), які, на жаль, не позбавлені тенденційності. Оскільки їх автори інколи свідомо перебільшували ті чи інші негативні явища у суспільно-політичному житті полабсько-прибалтійських слов'ян, допускали перекручення історичної дійсності, відображаючи тим самим інтереси феодалів. Однак, при критичному ставленні до даного виду джерел із них можна почерпнути цінний матеріал з історії ободритів, їх героїчної боротьби з зовнішніми ворогами у XII ст.

Дана стаття, що базується на німецьких і данських хроніках XII ст., а також даних спеціальної історичної літератури, є однією з перших спроб аналізу у вітчизняній медієвістиці історичного розвитку ободритів на завершальному етапі їх політичної незалежності.

Як свідчать джерела, після припинення у 1129 р. у Ободритському князівстві династії Наконідів, німецький король Лотар III (1125–1137) за досить значну суму грошей посадив на ободритський престол данського принца Кнута Лаварда (1129–1131), одруженого на доньці

великого київського князя Мстислава I (1125–1131) – Інгеборзі (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 49, 50). Хоча Гельмольд і стверджує, що Лотар III надав данцю титул короля ободритів, однак, судячи з останніх досліджень, свідчення це навряд чи достовірне, оскільки Кнут використовував традиційний слов'янських титул «князь» (Литвина, Успенский 2012, с. 55–56). Його влада, очевидно, обмежувалась лише територією Вагрії, так як відомо, що одночасно з ним у полабів правив Прибислав – внук Готшалка, а у ободритів і варнів – один з місцевих можновладців – Ніклот, якому судилося відіграти вирішальну роль у заключний період історії Ободритської держави.

Не будучи спроможним самотійно подолати спротив Прибислава і Ніклота, Кнут Лавард покликав на допомогу саксонське військо, за підтримки якого йому вдалося у 1130 р. перемогти противника і ув'язнити слов'янських ватажків у Шлезвігу. Він тримав їх у кайданах до тих пір, поки вони не погодились сплатити викуп і визнали над собою владу Кнута (Szreiter 2016, s. 141).

Заспокоївши ситуацію на ободритських землях, Кнут хотів підкорити також лютицькі племена хижан і черезпенян, котрі знову здобули незалежність після смерті останнього правителя з роду Наконідів – Святополка у 1129 р. Однак, здійснити цей задум йому не вдалося, у 1131 р. Кнут Лавард загинув у ході міжусобної боротьби в Данії (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 50, с. 211).

Рік смерті Кнута Лаварда є рубіжною датою в історії Ободритського князівства. Єдина до того часу Ободритська держава розпадається на дві самотійні частини: західну, що охоплювала землі вагрів і полабів під владою Прибислава і східну, до складу якої входили племінні території власне ободритів і, ймовірно, варнів під керівництвом Ніклота. Кожна з них живе своїм власним життям, суть котрого диктується переважно ззовні. Це веде до подальшого ослаблення ободритських племен і перед лицем смертельної небезпеки, що насувалася з Заходу, не дозволило їм сконцентрувати сили єдиної коліс держави для опору.

1131 р. є важливою датою ще й з іншої точки зору. Смерть Кнута Лаварда та поява нових слов'янських правителів, що кваліфікувались німцями як узурпатори, змусила саксонських герцогів переглянути тогочасну політику щодо слов'янських племен між Ельбою и Одером. Замість політики протекціонізму, що використовувалась на Полаб'ї до того і виявилась для німців вельми обтяжливою, розроблено було засадничі принципи політики анексії, котрі реалізуються тут при першому ліпшому випадку.

Виникає питання, якими були ті конкретні причини, що спонукали поділ Ободритського князівства на дві частини: західну і східну і робили небажаною кандидатуру Прибислава для можновладців власне ободритів, котрі й вирішували на практиці питання про те, хто має у них правити. Адже незважаючи на спадкове право на трон, яке мав Прибислав (як внук Готшалка), можновладці власне ободритів протиставили йому вельможу Ніклота, сподіваючись, що він буде більш зручним кандидатом для відстоювання їхніх корпоративних інтересів. Крім того, вони сподівались, що новий князь не буде мати резиденцію у віддаленій Вагрії, а центральний пункт влади буде перенесений у ободритські землі і в них з'явиться можливість отримати провідне становище у керівництві державою.

Оскільки обидві сторони (власне ободрити і вагри) не могли досягнути згоди, а незадоволена ободритська знать не хотіла поступатись, справа дійшла до розриву (ймовірно, одним з його приводів була проблема територіальної приналежності міста Любека, котре раніше належало власне ободритам, а в даний час було приєднане до земель вагрів і навіть стає їх столицею). (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 55, с. 215). Спорудження фортеці Зігеберг (близько 1134 р.), анексія племінних територій вагрів і полабів у 1138–1143 рр., хрестовий похід проти полабсько-прибалтійських слов'ян 1147 р., остаточна ліквідація незалежності власне ободритів у 1160 р. – такими були, на наш погляд, основні віхи завершального етапу політичної історії Ободритської держави.

Ключовою подією початку німецького «Дранг нах Остен» у 30-ті роки XII ст. стало спорудження німецьким імператором Лотарем III потужної фортеці Зігеберг, найбільшої на території Шлезвіга-Гольштейна. (Fritze 1960. s. 200) Судячи зі свідчень, Гельмольда, ініціатором побудови Зігеберга виступив місіонер Віцелін, котрий змалювавши у найчорніших фарбах небезпеку, що йшла нібито з боку полабських слов'ян, запропонував Лотарю III спорудити на горі Альберг у вагрській землі королівський замок, який мав стати форпостом німецької агресії та поширення християнства у Північному Полаб'ї (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 53, с. 213–214).

Однак, Лотар, як витікає з опису німецького хроніста, не поспішав зі зведенням фортеці на слов'янській землі. Вислухавши у Бардовіку аргументи Віцеліна, він вислав до гори Альберг своїх військових спеціалістів, аби наочно переконатись у стратегічному значенні цієї місцевості. Згодом імператор сам відвідав цей регіон і наказав нордальбінгам та слов'янським князям будувати у вагрській землі фортецю. Неохоче приступили слов'янські князі до будівництва цієї

твердині, позаяк розуміли яку небезпеку вона несе слов'янським землям між Ельбою і Одером. Проте, невдовзі фортеця Зігеберг все ж була збудована і забезпечена чисельним гарнізоном (Гельмольд, 2011, кн. 1, р. 53, с. 214).

Оскільки Гельмольд не називає точної дати спорудження зігеберзької фортеці, у славістиці висловлювались різні гіпотези з приводу цього (1131, 1133, 1134 і навіть 1136 рр.). Однак, останнім часом основна маса істориків-славістів схиляються до думки, що цей символ німецького панування на Полаб'ї було споруджено у 1134 р. (Strelczyk 2013, s. 85; Barkowski 2015, s. 209).

Прикордонний Зігеберг перебував у спокої недовго. Вже у 1138 р. вагський князь Прибислав, скориставшись династичною боротьбою, що розпочалась у Німеччині між Штауфенами і Вельфами після смерті 3 грудня 1137 р. імператора Лотара III, несподівано атакував Зігеберг, вщенть знищивши його підгороддя і спаливши тамтешній нещодавно заснований монастир і каплицю (Гельмольд 2011, кн. I, р. 55, с. 215). Однак, розвинути свій локальний успіх і завоювати зігеберзький замок Прибислав не зміг. Оскільки повністю був позбавлений підтримки з боку інших полабо-слов'янських племен, котрі не підтримали боротьбу вагрів за незалежність. А у самій Вагрії у цьому ж 1138 р. проти нього виступив з військом Раце, представник роду Крута, який зруйнував фортецю і околиці міста Любека (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 55, с. 216).

Очевидно, ще у 1138 р. саксонський герцог Генріх Пишний, а після його смерті (у жовтні 1139 р.) Генріх з Бадевіда, що за гроші отримав управління Вагрією (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 56, с. 217), організували низку спустошливих експедицій у вагські і полабські землі, котрі тривали аж до 1143 р. У результаті цих походів Вагське князівство Прибислава було завойоване і за наказом нового саксонського герцога Генріха Лева з могутнього роду Вельфів було поділене у 1143 р. між графом Адольфом Гольштинським і Генріхом з Бадевіда. Перший з них отримав Вагрію, а другий – землі полабів (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 56, с. 218). Адольф Гольштинський згодом відбудував твердиню Зігеберг і створив тут центр німецької колонізації для навколишніх слов'янських земель, які він став заселяти вихідцями з Нідерландів, Вестфалії і Фрізії (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 57, с. 218). Цим поділом держави Прибислава (1143 р.) власне закінчився період боротьби за незалежність західної частини давнього Ободритського князівства.

У результаті завоювання Вагрії і краю полабів сакси безпосередньо наблизились до кордонів східноободритської держави, а оскільки домінантою зовнішньої політики саксів були експансіоністські прагнення, рано чи пізно між ними мали відбутися зіткнення. Однак, спочатку між саксами і ободритським князем Ніклотом (1131–1160) зав'язалися доволі дружні відносини. Граф Адольф Гольштинський, усвідомлюючи небезпеку, яка загрожувала йому з боку держави Ніклота, у 1143 р. виступив з ініціативою укладення «договору про союз» з Ніклотом (Fritze 1960, s. 194), аби убезпечити себе від можливої війни з ободритами, котрі з обуренням дивилися на встановлення «нового порядку» у Вагрії. Ця пропозиція була прихильно прийнята, оскільки граф Адольф завдяки щедрим подарункам привернув на свій бік ободритських вельмож, які погодились прийняти на вічі ухвалу про встановлення союзницьких відносин з саксами. Цей союз означав між іншим визнання гольштинського верховенства над ободритами (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 62, с. 222).

Першими жертвами даного союзу стали племена вагрів і полабів, котрі, як відомо, у тому ж 1143 р. були остаточно підкорені німецькими феодалами. Байдужість щодо долі цих полабо-слов'янських племен не принесла жодної користі і самому Ніклоту, так як досягнута угода була нічим іншим, як лише тимчасовим призупиненням військових дій. Не відповідала вона і інтересам саксонського герцога Генріха Лева, котрий прагнув підкорити не лише Вагрію, але й усе північне Полаб'я. Радикально переломити ситуацію мав, на думку німецьких феодалів, хрестовий похід спрямований проти язичницьких заельбських слов'ян.

У 1147 р. під час другого хрестового походу саксонські вельможі, насамперед Генріх Лев і Альбрехт Ведмідь, відмовились від заклику головного натхненника походу абата Бернарда Клервоського вирушити в Палестину, запропонувавши замість Передньої Азії здійснити хрестовий похід проти язичницьких слов'янських племен між Ельбою і Одером, щоб або «викорінити» їх, або повернути в християнство. (Turasiewicz 2004, s. 234). Визнавши слушність цієї аргументації, Берnard Клервоський дозволив саксам вирушити в хрестовий похід проти язичників-слов'ян за Ельбою. Його точку зору повністю схвалив папа Євген III, котрий у буллі оприлюдненій 11 квітня 1147 р. підтвердив звернення Бернарда Клервоського, надавши учасникам походу проти полабських слов'ян таке ж відпущення гріхів, яке зазвичай отримували хрестоносці, що відправлялися до Палестини, однак за умови, що вони будуть діяти рішуче і «не будуть брати від язичників... грошей і викупів та дозволяти за це скніти у їх невір'ї». (Regesta Pontificum Romanorum 1888, #9017 (6297)).

Хрестоносці мали намір вирушити на Полаб'я двома арміями: перша, на чолі з герцогом Генріхом Левом, повинна була йти з північної Саксонії проти ободритів, а друга – з Магдебургу проти лютичів. Її очільником став маркграф Альбрехт Ведмідь. У поході, окрім німців, активну участь брали данці, а також французькі (бургундські), чеські і польські феодалі.

Дізнавшись про збір хрестоносного війська і усвідомлюючи неминучість ворожого вторгнення, князь ободритів Ніклот приступив до побудови на пагорбах поблизу Звіринського озера фортеці Дубін, котра могла б стати «прихистком у разі необхідності» (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 62, с. 222). Ніклот, однак, не обмежився пасивною обороною. Він перейшов у наступ і спустошив землю вагрів, винищивши і захопивши у полон німецьких і голландських колоністів, що незадовго до того осіли тут. Очевидно, метою Ніклота був розгром найближчих тилів хрестоносців і створення труднощів для постачання їх війська. Раптовим нападом з моря Ніклот спалив 26 червня 1147 р. Любек з усіма купецькими німецькими кораблями, які стояли у любецькій гавані. При цьому ні містяни, ні купці не змогли дати відсіч військам Ніклота, оскільки були нетверезі, – за словами німецького хроніста, – з нагоди християнського свята страстей св. Іоанна і Павла. «У той день було вбито, – як повідомляє Гельмольд, – близько 300 чоловік». (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 63, с. 223).

Наступальна операція Ніклота обмежилась виключно теренами Вагрії. Територію розселення гольштинців, що лежала західніше вагрів, ободрити чомусь не зачепили. Існує думка, що Ніклот хотів посіяти чвари між німцями, розпалюючи підозру щодо гольштинців у тому, що вони начебто діяли заодно зі слов'янами (Грацианский 1946, с. 93). Якщо це відповідає дійсності, то Ніклот досяг своєї мети, оскільки гольштинців дійсно запідозрили у зраді. «І повторяли у той час усі уста, – зазначає Гельмольд, – що цю біду викликали нібито гользати через ненависть до прибульців, котрих граф зібрав з різних країн для заселення землі. Ось тому самі лише гользати і не зазнали загального нещастя» (Гельмольд 2011, кн. 11, р. 63, с. 223).

Вагрьська операція Ніклота мала важливе значення для піднесення бойового духу ободритських військ, була для них пробою сил. Вона стала джерелом зростання віри ободритів у власних можливостях, так необхідної для здійснення опору грізному противнику, що сконцентрував свої війська на кордонах Полаб'я. Разом з тим, вона показала, як справедливо наголошує А. Турасєвіч, деякі слабості переважаючого чисельністю хрестоносного війська, а саме: манію недооцінки противника, бездарність командирів, відсутність належної оборонної системи і т. і. (Turasiewicz 2004, s. 239).

Отримавши звістку про початок слов'янами військових дій, хрестоносна армія під керівництвом Генріха Лева вторгнулась у ободритські землі і в липні 1147 р. розпочала облогу Дубіна, де перебував Ніклот з основними силами свого війська. Інша армія хрестоносців, на чолі з Альбрехтом Ведмедем, вступила у лютицькі землі і мала атакувати там головний центр оборони – Димін, а після його здобуття попрямувати до гирла Одри. Похід на лютичів закінчився, за даними джерел, безрезультатно (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 65, с. 224).

Не краще склалася ситуація для хрестоносців і в Ободритії, під Дубіном, який обложили німці і данці. З того, що повідомляє Гельмольд, можна зробити висновок, що хрестоносці розташувались тут у двох окремих таборах, розділених Звіринським озером. (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 65, с. 224). З півночі знаходились данці, котрі мали зручний зв'язок з морем, де у Вісмарській затоці стояв їх флот, що блокував слов'янське узбережжя і одночасно у разі потреби міг доставляти необхідне озброєння і провіант. У той час як з південного боку Дубін обложили сакси, які ще раніше розбили тут свій табір. Оцінивши вигідність ситуації, зокрема те, що хрестоносці були поділені на дві частини і крім того на болотистій місцевості не могли скористатись перевагами кінноти, Ніклот відразу ж вирішив атаквати ворога. «В один із днів, – зазначає Гельмольд, – ті хто перебував в облозі помітили, що військо данів діє мляво, оскільки ті, котрі вдома налаштовані войовничо, поза ним зазвичай виявляють легкодухість; і, здійснивши несподівану вилазку, вони вбили багатьох данів і удобрили землю їх трупами». (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 65, с. 224).

На доповнення до тих нещасть, які зазнали данці під час облоги Дубіна, їх флот поставлений на якір у гирлі р. Варни, несподівано був атакований руянським флотом, що прибув на допомогу ободритам. Під ударами маневрених і легких руянських суден було розбито стрій данських кораблів, які стояли на рейді. До того ж руянам допомогла та обставина, що командувач данського флоту – роскільдський єпископ Ассер – на самому початку битви залишив свій військовий корабель і заховався на торговому судні. За словами Саксона Граматика, «своєю ганебною втечею він викликав розгубленість у тих, кого повинен був би своїм прикладом надихнути на мужність у битві.» (Saxo Grammaticus 2014, k. 14, с. 2).

Не дивлячись на те, що значна частина данського флоту уціліла, на морі все ж панували руяни. Постачання хрестоносної армії, що облягала Дубін у результаті цього припинилось і їй неминуче загрожував голод. Це охолодило войовничий запал хрестоносців. Данці, дізнавшись про поразку свого флоту та подальшу їм загрозу, залишили облогу Дубіна і повернулись на батьківщину (Saxo Grammaticus 2014, k. 14, c. 2).

Виснажені наприкінці хрестового походу сакси, які залишалися під стінами Дубіна, усвідомлюючи, що подальше ведення війни не обіцяє їм успіху, пішли з ободритями на переговори, котрі закінчились підписанням миру на досить скромних умовах: слов'яни повинні були прийняти християнство і звільнити полонених данців (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 65, с. 225). Ці умови були прийняті Ніклотом, після чого війська хрестоносців залишили ободритські землі. Як зазначає Гельмольд: «Таким чином, цей великий похід закінчився поміркованим успіхом». (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 65, с. 225).

Після відсічі широкомасштабного наступу хрестоносців у 1147 р. у ободритів на якийсь час наступив відносний спокій. Князь Ніклот послідовно і наполегливо протистояв політиці християнізації полабо-слов'янського населення, чинив опір напливу німецьких колоністів на територію північного Полаб'я. Під час його правління серед ободритів ожили старі язичницькі традиції і соціум переживав короткий період господарського і культурного піднесення. Він прагнув підтримувати, на засадах партнерства, добрі стосунки з німцями. Усвідомлюючи значну військову перевагу Священної Римської імперії, Ніклот намагався лавірувати між політикою удаваної залежності і збереженням суверенітету східно-ободритської держави.

У середині XII ст. в Ободритському князівстві спалахнула міжусобна боротьба. Проти верховенства ободритів у державі виступили племена хижан і черезпенян, які здобули незалежність. Не маючи змоги самостійно придушити це повстання, Ніклот закликав на допомогу саксів. За підтримки 2-х тисяч саксонських рицарів ободритський князь переміг у битві повсталі племена хижан і черезпенян, примусивши їх знову сплачувати данину (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 71, с. 233).

Ободрити, що зберігали свою суверенність у 60-х роках XII ст. зазнали нового натиску німецької агресії. Вплив Генріха Лева у перші роки правління Фрідріха Барбаросси (1152–1190) значно посилювався. Отримавши від Фрідріха Барбаросси Баварію, він вважав себе в Німеччині рівним королю і прагнув необмеженої влади на Півночі. Він не рахувався ні з духовними, ні зі світськими князями і змусив графа Адольфа Гольштинського віддати йому у 1158 р. Любек (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 85, с. 254). Жадібний Генріх Лев обіклав полабських слов'ян важкими данинами, набагато більшими ніж у попередні часи, і у 1160 р. вирішив з допомогою данців здійснити завойовницький похід за Ельбу, щоб розгромити Ободритське князівство.

Дізнавшись про агресивні наміри німецьких феодалів, Ніклот, як і перед тим у 1147 р., здійснив спробу взяти Любек, але організована з цією метою експедиція закінчилася безуспішно (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 86, с. 255). Не занепавши духом, ободритський князь спалив свої фортеці Мекленбург, Звірин, Дубін та Ілово, оскільки вважав неможливим захистити їх від німців і засів з військом у східній частині своїх володінь у фортеці Вурле на р. Варні (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 87, с. 255).

Тим часом Генріх Лев вторгся з великим військом у ободритські землі і, « спустошив їх, – за словами хроніста, – вогнем і мечем.» (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 87, с. 255). Ніклот здійснював регулярні вилазки із фортеці Вурле і виснажував німців своїми нападами, особливо намагався винищити загоны, що посилались за продуктами і кормом для коней. Під час однієї сутички з німецькими рицарями під стінами Вурле, потрапивши у засідку, Ніклот був підступно вбитий у 1160 р. (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 87, с. 256).

Отримавши звістку про смерть батька, його сини Прибислав і Вратіслав, не маючи змоги продовжувати захищати фортецю Вурле, спалили її і заховались у лісах. У подальшому за ними була залишена східна частина володінь батька (за річкою Варною), західна ж частина, тобто вся колишня територія власне ободритів, у якості здобичі була передана Гунцеліну, котрий зробив своє резиденцією Звірин (Гельмольд 2011, кн. 1, р. 92, с. 261).

Німецько-слов'янське протистояння, однак, не припинялось і в подальшому. У 1162 р. німецькі рицарі знову обложили Вурле і захопили у полон Вратіслава. Прибислав же втік до помор'ян.

На початку 1164 р. Прибислав поновив боротьбу ободритів за незалежність. Зібравши велику армію ободритського воїнства, котру підтримали своїми військовими з'єднаннями поморські князі Казимир і Богуслав, несподіваним ударом Прибислав повернув гроди Мекленбург, Ілово, Міліково і Куцин (Гельмольд 2011, кн. II, р. 2, 3, с. 267–269).

Опам'ятавшись через деякий час після завданого полабсько-поморськими слов'янами нищівного удару, Генріх Лев вирішив організувати контрнатуп, домовившись про спільні дії з

данським королем Вальдемаром Великим (1157–1182) і маркграфом Альбрехтом Ведмедем. Генріх Лев обложив Міліково, проте не зміг взяти цю фортецю і в безсилій люті наказав повісити сина Ніклота – Вратіслава, що на той час ще перебував у німецькому полоні (Граціанський 1944, с. 58). Прибислав, котрий знову отримав допомогу від помор'ян, продовжує боротьбу і вирішив чекати німецьких рицарів під Диміном. 6 липня 1164 р. під Вірухне (поблизу Диміна) відбулася вирішальна битва між німецькими і ободритсько-поморськими військами. У ній загинула велика кількість німецького рицарства, у тому числі граф Адольф Гольштинський (Гельмольд 2011, кн. II, р. 4, с. 270). Слов'янське військо, впевнене у переможному закінченні битви, вже приступило до збирання на полі бою військових трофеїв, коли по них раптово вдарили війська німецького резерву. Атака була настільки сильною, що змусила полабсько-поморських слов'ян спалити Димін і відступити на Помор'я.

У результаті битви під Вірухне Генріх Лев, який мав до того ж неспокійну ситуацію у Саксонії, погодився підписати у 1166 р. мирну угоду з Прибиславом, повернувши йому Ободритське князівство, за винятком гроду у Звірині, котрий було залишено Гунцеліну (Пауль 2016, с. 55, 87).

З того часу Прибислав перебував у васальній залежності від саксонського герцога. Приймаючи християнство він змушений був сприяти християнізації і німецькій колонізації Ободритії, яка поступово втрачає свій слов'янський характер (Саливан 2009, с. 11). Відбувається процес повного включення цих земель у сферу економіки, політики та ідеології Німеччини (Liciejewicz 1981, s.181).

Таким чином, було покладено кінець незалежності Ободритського князівства. У 1170 р. указом імператора Фрідріха I Барбаросси на його землях виникло, у якості лена Священної Римської імперії, напівзалежне Мекленбурзьке герцогство. Прибислав же, як його перший правитель, став засновником династії Ніклотидів (Ніклотингів), що правила у Меленбургії аж до 1918 р.

Список джерел та літератури

BARKOWSKI, R., 2015, Słowianie połabscy. Dzieje zagłady. Warszawa: Bellona, 271.

ГЕЛЬМОЛЬД, из Босау, 2011, Славянская хроника. Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский. Славянские хроники [пер. с лат.]. Москва: Русская панорама, 151–304.

ГРАЦИАНСКИЙ, Н. П., 1944, Полабские славяне в борьбе с немецкой агрессией в средние века. Вековая борьба западных и юных славян против германской агрессии. Москва: Госполитиздат, 48–60.

ГРАЦИАНСКИЙ, Н. П., 1946, Крестовый поход 1147 г. против славян и его результаты. Вопросы истории, 2–3, 91–106.

FRITZE, W, 1960, Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat. Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 141–219.

JAFFE, P., 1888, Regesta Pontificum Romanorum. Bd.2. Lipsiae: Veit et Comp., 1742.

LECIEJEWICZ, L., 1981, Główne problemy dziejów obodrzyckich. Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 167–182.

ЛИТВИНА, А. Ф., УСПЕНСКИЙ, Ф. Б., 2012, Кнут Лавард, принц датский. Именослов. История языка. История культуры. Москва: Наука, 55–80.

ПАУЛЬ, А., 2016. Балтийские славяне: От Рерика до Стариграда [пер. с нем.]. Москва: Книжный мир, 544.

САЛИВОН, А. Н., 2009, Этническое самосознание полабских славян как компонент образа Другого: попытка реконструкции по латинским хроникам X–XII вв. Salivonica: Сборник научных статей памяти А. Н.Саливона (1949–2007). Курган: Курганский государственный университет, 5–13.

SAXO, Grammaticus, 2014, Gesta Danorum. Kronika Danii / Tłumaczenie Jana Woluckiego. Sandomierz, 456.

STRZELCZYK, J., 2013, Słowianie połabscy. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 143.

TURASIEWICZ, A., 2004, Dzieje polityczne obodrzyców. Od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164. Kraków: Nomos, 311.

References

BARKOWSKI, R., 2015, Słowianie połabscy. Dzieje zagłady [Polabian Slavs. History of an extinction]. Warszawa: Bellona, 271. [In Polish].

FRITZE, W, 1960, Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom

- Stammesstaat zum Herrschaftsstaat. Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder. Gießen: Wilhelm Schmitz Verlag, 141–219. [In German].
- GELMOLD, iz Bosau, 2011, Slavianskaia khronika [Chronicle of the Slavs] Adam Bremenskiy, Gelmold iz Bosau, Arnold Liubekskii. Slovianskie khroniki [per. s lat.]. Moskva: Russkaja panorama, 151–304. [In Russian].
- GRATSIANSKII, N. P., 1944, Polabskie slaviane v borbe s nemetskoj agressiei v srednie veka [Polabian Slavs in the fight against German aggression in the Middle Ages]. Vekovaia borba zapadnykh i yuzhnykh slavian protiv germanskoj agressii. Moskva: Gospolitizdat, 48–60. [In Russian].
- GRATSIANSKII, N. P., 1946, Krestovyi pokhod 1147 g. protiv slavian I jego rezultaty [Crusade against Slavs and its Results]. Voprosy istorii, 2–3, 91–106. [In Russian].
- JAFFE, P., 1888, Regesta Pontificum Romanorum [List of Roman Popes]. Bd.2. Lipsiae: Veit et Comp., 1742. [In Latin].
- LECIEJEWICZ L., 1981, Główne problem dziejów obodrzyckich [The main problems of Obodrit history]. Słowańszczyzna Połabska, między Niemcami a Polską. Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 167–182. [In Polish].
- LITVINA, A. F., USPENSKII F. B., 2012, Knut Lavard, prints datskii [Knut Lavard, Prince of Denmark]. Imenoslov. Istoria yazyka. Istoria kultury. Moskva: Nauka, 55–80. [In Russian].
- PAUL, A., 2016, Baltiiskie slaviane: Ot Rerika do Starigrada [Baltic Slavs: from Retric to Starigrad] [per. s nem.]. Moskva: Knizhnyi mir, 544. [In Russian].
- SALIVON, A. N., 2009, Etnicheskoe samosoznanie polabskikh slavian kak component obraza Drugogo: popytka rekonstruktsii po latinskim khronikam X–XII vv. [Ethnic identity Polabian Slavs as a component image of another, attempt the upgrade on latyns whom Chronicle X–XII centuries]. Salivonica: Sbornik nauchnykh statei pamiati A. N., Salivona (1949–2007). Kurgan: Kurganskii gosudarstvennyi universitet, 5–13. [In Russian].
- SAXO Grammaticus, 2014, Gesta Danorum. Kronika Danii [Danish deeds] / Tlumaczenie Jana Woluckiego. Sandomierz, 456. [In Polish].
- STRZELCZYK, J., 2013, Słowianie polabscy. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 143. [In Polish].
- TURASIEWICZ, A., 2004, Dzieje polityczne obodrzyców. Od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164. Kraków: Nomos, 311. [In Polish].

Ободритське князівство на завершальному етапі політичної незалежності (30–60-ті рр. XII ст.)

У статті на основі німецьких і данських хронік XII – початку XIII ст. аналізуються вузлові проблеми історичного розвитку ободритів на завершальному етапі їх політичної незалежності (30–60-ті роки XII ст.). Дослідження спирається на принципи історизму, науковості й авторської об'єктивності, а також на використання загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) та спеціально-історичних (історико-типологічний, історико-системний) методів.

Зазначається, що основними віхами завершального етапу політичної історії Ободритської держави були: спорудження фортеці Зігеберг (близько 1134 р.), анексія племінних територій вагрів і полабів у 1138–1143 рр., хрестовий похід проти полабсько-прибалтійських слов'ян 1147 р., остаточна ліквідація незалежності власне ободритів у 1160 р.

Автор дійшов висновку, що кінець незалежності Ободритської держави поклала мирна угода 1166 р., укладена між саксонським герцогом Генріхом Левом і ободритським князем Прибиславом, згідно якої останньому поверталоя Ободритське князівство, за винятком гроду у Звірині, котрий було залишено Гунцеліну. З того часу Прибислав перебував у васальній залежності від саксонського герцога. Приймавши християнство він змушений був сприяти християнізації і німецькій колонізації Ободритії, яка поступово втрачає свій слов'янський характер. Відбувається процес повного включення цих земель у сферу економіки, політики та ідеології середньовічної Німеччини.

Ключові слова: Ободритське князівство, ободрити, вагри, полаби, варни, Кнут Лавард, Ніклот, Вратіслав, Прибислав.

Mykola Rud, Candidate of Historical sciences, Associate professor, Department of Ancient and Medieval History Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Микола Рудь, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0483-936X>

Received: 28.09.2021

Advance Access Published: October, 2021